

КАМЕРАЛ СОЛИҚ ТЕКШИРУВИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ НАЗАРИЙ-ҲУҚУҚИЙ МАСАЛАЛАРИ

Сайфутдинов Анвар Содикович

Фискал институт

ORCID: 0009-0001-9331-4433

Аннотация. Мақолада камерал солиқ текширувини такомиллаштириш масалалари ёритилган. Амалиётдан олинган маълумотлар асосида таҳлиллар ўтказилиб, камерал солиқ текширувини такомиллаштириш бўйича таклифлар берилган.

Калит сўзлар: солиқ, солиқ назорати, камерал солиқ текшируви бухгалтерия ҳисоботи, солиқ ҳисоботи.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ ОРГАНИЗАЦИИ КАМЕРАЛЬНОЙ НАЛОГОВОЙ ПРОВЕРКИ

Сайфутдинов Анвар Содикович

Фискальный институт

Аннотация. В статье освещены вопросы совершенствования палатной налоговой проверки. На основе данных, полученных из практики, проведен анализ и внесены предложения по совершенствованию налоговой проверки палаты.

Ключевые слова: налог, налоговый контроль, бухгалтерский отчет налоговой проверки, налоговый отчет.

THEORETICAL AND LEGAL ISSUES OF ORGANIZATION OF CAMERAL TAX INSPECTION

Sayfutdinov Anvar Sodikovich

Fiscal Institute

Abstract. The article covers the issues of improving the chamber tax inspection. Analyzes were conducted based on the data obtained from the practice, and proposals were made to improve the chamber's tax inspection.

Key words: tax, tax control, tax audit accounting report, tax report.

Кириш.

Мамлакатимизда камерал солиқ текширувининг меъёрий-ҳуқуқий асоси яратилган. Республикаимизда камерал солиқ текшируви Солиқ кодекси ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 7 январдаги “Солиқ хавфини бошқариш, солиқ хавфи мавжуд солиқ тўловчиларни (солиқ агентларини) аниқлаш ва солиқ текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш тўғрисида”ги 1-сонли қарорининг 2-илоvasи “Солиқ текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш тартиби тўғрисида НИЗОМ” асосида ўтказилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг 138-моддасида камерал солиқ текшируви солиқ тўловчи (солиқ агенти) томонидан тақдим этилган солиқ ҳисоботини, молиявий ҳисоботни, шунингдек солиқ тўловчининг фаолияти тўғрисида солиқ органида мавжуд бўлган бошқа ҳужжатлар ҳамда маълумотларни таҳлил қилиш асосида солиқ органи томонидан ўтказилади деб эътироф этилган (2023). Ҳозирги вақтда камерал солиқ текшируви рақамли технологиялардан фойдаланилган ҳолда ўтказилмоқда.

Адабиётлар шарҳи.

Камерал солиқ текшируви тушунчаларига иқтисодчиларнинг фикрларини келтириб ўтаемиз.

Попонова (2014) талқинича “Камерал солиқ текшируви - бу солиқ декларацияси ва солиқ тўловчи солиқ идорасига мустақил равишда топширган ҳужжатлар, шунингдек солиқ органида мавжуд бўлган ҳужжатлар асосида солиқлар ва йиғимлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя қилинишини текшириш”.

Майбурувнинг (2021) фикрига кўра, камерал солиқ текширувининг мақсади - солиқлар ва йиғимлар ҳақидаги қонунчиликка солиқ тўловчилар томонидан риоя қилиниши устидан назорат, солиққа оид ҳуқуқбузарликларни аниқлаш ва олдини олиш, шунингдек, солиқ текширувини ўтказиш мақсадида солиқ тўловчиларни самарали танлашни таъминлаш учун зарур ахборотларни йиғиш ва тайёрлаш ҳисобланади.

Камерал солиқ текшируви йўналишида Курбанов ва Муминовлар (2015) солиқ назоратида камерал назоратни ташкил этилиши солиқ қонунчилигини изчил бажарилиши таъминлаб, солиқ тўловчилар фаолияти асоссиз аралашувларни олдини олиб, уларнинг фаолияти юзасидан бюджет ва бюджетдан ташқари мақсадли жамғармаларга тўловларни ўз вақтида ва тўлиқ тушишига хизмат қилишини қайд этган.

Овчаров (2016) фикрича, камерал солиқ текширувининг биринчи босқичи солиқ ҳисоботларини қабул қилиш пайтида амалга оширилади ва солиқ тўловчи солиқ қонунчилигига мувофиқ солиқ ҳисоботини тақдим этишининг тўлиқлигини назорат қилишдан иборат. Бу назорат солиқ ҳисоботларини қабул қиладиган солиқ тўловчилар билан алоқалар бўйича мутахассис томонидан амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 7 январдаги “Солиқ хавфини бошқариш, солиқ хавфи мавжуд солиқ тўловчиларни (солиқ агентларини) аниқлаш ва солиқ текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш тўғрисида”ги 1-сонли қарорининг 2-илоvasи “Солиқ текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш тартиби тўғрисида НИЗОМ”да камерал солиқ текшируви қуйидагича эътироф этилган: Камерал солиқ текшируви — солиқ тўловчилар (солиқ агентлари) томонидан солиқлар ва йиғимлар (кейинги ўринларда — солиқлар) тўғри ҳисобланишини, ўз вақтида ва тўлиқ бюджет тизимига тўланишини текшириш мақсадида солиқ тўловчи, солиқ агентлари (кейинги ўринларда — солиқ тўловчи деб юритилади) томонидан тақдим этилган солиқ ҳисоботларини ва (ёки) солиқ органида мавжуд бўлган солиқ тўловчининг фаолияти тўғрисидаги бошқа маълумотларни ўрганиш ва таҳлил қилиш асосида солиқ органи томонидан ўтказиладиган текширув ҳисобланади.

Назаров (2023) солиқ назоратига таъриф бермасан-да, солиқ текшируви турларини келтириб ўтган: “Бизнинг фикримизча, камерал солиқ текширув ва сайёр солиқ текшируви қуйидаги-ча баён қилиниши мақсадга мувофиқ деб ҳисоб-лаймиз, яъни: “Камерал солиқ текширув солиқ тўловчи томонидан тақдим этилган солиқ ҳисоботлари ва унинг фаолияти тўғрисидаги мавжуд бошқа ахборотлар асосида солиқ органи томонидан қонунчиликка мувофиқ ўтказиладиган текширув жараёнидир”.

Тадқиқот методологияси.

Мақолада камерал солиқ текширувини такомиллаштириш билан боғлиқ кўплаб илмий нашрлар талқин қилинди, илмий тадқиқотларга таянган ҳолда мантиқий фикрлаш, таққослаш, тизимли ёндашув усулларидадан фойдаланилган. Амалиётдан олинган маълумотлар асосида тегишли хулосалар қилинган ва тавсиялар берилган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Республикамизда камерал солиқ текшируви Солиқ кодекси ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 7 январдаги “Солиқ хавфини бошқариш, солиқ хавфи мавжуд солиқ тўловчиларни (солиқ агентларини) аниқлаш ва солиқ текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш тўғрисида”ги 1-сонли қарорининг 2-илоvasи “Солиқ текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш тартиби тўғрисида НИЗОМ” асосида ўтказилмоқда. Солиқ тўловчилар томонидан тақдим этилаётган молиявий ва солиқ ҳисоботларини МҲХС уйғунлаштириш ҳам камерал солиқ текширувини рақамлаштиришни талаб этмоқда.

Ўзбекистон Республикасида 2018-2022 йилларда Давлат бюджети тушумлари таҳлили 1-жадвалда келтирилган.

1-жадвал**Ўзбекистон Республикасида 2018-2022 йилларда Давлат бюджети тушумлари таҳлили²²⁸ (млрд.сўм)**

Т/Р	Кўрсаткичлар	2018	2019	2020	2021	2022
	ДАРОМАДЛАР (МАҚСАДЛИ ЖАМҒАРМАЛАРСИЗ) - ЖАМИ	79 099,0	112 165,4	132 938,0	164 680,3	201 863,7
1.	Бевосита солиқлар	15 656,2	31 676,8	45 206,9	58 930,4	64 477,1
1.1	Фойда солиғи	3 502,2	16 360,6	28 712,2	38 363,3	37 649,9
1.2	Айланмадан солиқ	2 108,5	1 988,7	1 353,9	1 649,4	2 512,7
1.3	Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи	6 422,7	12 668,5	15 140,8	18 917,7	24 284,5
2.	Билвосита солиқлар	41 280,4	46 427,2	46 428,4	56 290,5	71 390,2
2.1	Қўшилган қиймат солиғи	27 876,5	33 809,8	31 177,4	38 439,0	52 189,4
2.2	Акциз солиғи	9 702,2	10 314,7	11 697,3	13 086,6	13 455,0
2.3	Божхона божи	1 826,4	2 302,7	3 553,7	4 764,9	5 745,7
3.	Ресурс тўловлари ва мулк солиғи	12 663,4	19 680,7	21 257,0	23 036,4	23 912,8
3.1	Мулк солиғи	2 606,1	2 360,2	1 974,3	2 457,3	4 015,4
3.2	Ер солиғи	1 504,2	2 313,2	2 386,7	4 082,8	5 305,9
3.3	Ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ	8 424,7	14 692,8	16 417,1	15 811,9	13 887,4
3.4	Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ	128,4	314,5	478,8	684,4	704,1
4.	Юқори даромаддан олинадиган солиқ	1 528,0	107,9	-	-	-
5.	Бошқа даромадлар	7 971,0	14 272,8	20 045,8	26 423,1	42 113,7

Таҳлил қилинаётган даврда солиқ тушумлари йилдан йилга ошганини кўришимиз мумкин. 2018 йилда бу кўрсаткич 79 099,0 млрд. сўм бўлган бўлса, 2022 йилда эса 201 863,7 млрд. сўмни ташкил этган. Ушбу даврда бевосита солиқлар, билвосита солиқлар, ресурс тўловлари ва мулк солиғи бўйича ҳам тушумлар ошишиш тенденцияси

²²⁸Жадвал Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва Молия вазирлиги очиқ маълумотлари асосида тузилди. Даромадлар 2015-2022 йил ижроси. <https://openbudget.uz/incomesView/>.

эга бўлган. Билвосита солиқлар 2018 йилда 41 280,4 млрд. сўмни ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич 2021 йилда 56 290,5 ва 2022 йилда 71 390,2 млрд. сўм бўлган. Таҳлил даврида солиқ тушумлари 2022 йилда 2018 йилга нисбатан 255,2 фоизга ўсган бўлса, бевосита солиқларнинг ўсиши 411,83 фоиз бўлган бўлса, билвосита солиқлар бўйича бу кўрсаткич 172,94 фоизни ташкил этган.

Жадвалда келтирилган маълумотлар таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, солиқ тушумларининг ишончлигини текшириш мақсадида камерал солиқ текширувидан фойдаланган ҳолда солиқ назоратини кучайтиришни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Тақдим этилган солиқ ҳисоботларини 484 та мезон асосида таҳлил қилиб, ҳисоботларда тафовутлар аниқланса, «Avtokameral» автоматлаштирилган тизими жорий этилди. Шунингдек, «Таҳлика-таҳлил» дасгурида солиқ тўловчиларни 76 та мезон бўйича сегментлаш натижаларига кўра, инсон омили иштирокисиз таҳлил асосида солиқ хавфи даражасини аниқлаш, хавф даражасига қараб солиқ назорати учун номзодлар рўйхатини шакллантириш тизими яратилди. Камерал солиқ текширувининг 2020-2022 йиллардаги ҳолатини таҳлили 2-жадвалда келтирилди.

2-жадвал

2020-2022 йиллар давомида ўтказилган камерал солиқ текширувлари таҳлили²²⁹, млрд.сўм

№	Худудлар	2020 йил		2021 йил		2022 йил	
		Текширувлар сони	Ундирилган сумма	Текширувлар сони	Ундирилган сумма	Текширувлар сони	Ундирилган сумма
1.	Қорақалпоғистон Рес.	1 326	62,3	3 718	11,3	1 158	71,8
2.	Андижон вилояти	2 913	79,9	6 187	75,6	3 098	112,3
3.	Бухоро вилояти	2 949	110,9	6 154	37,6	3 327	239,6
4.	Жиззах вилояти	2 098	38,7	2 546	20,7	1 105	60,8
5.	Қашқадарё вилояти	2 321	114,4	7 878	31,4	1 332	182,6
6.	Навоий вилояти	1 299	57,4	4 681	57,2	1 140	57,3
7.	Наманган вилояти	2 502	79,5	4 826	76,2	3 200	219,2
8.	Самарқанд вилояти	3 651	83,7	8 362	106,3	3 392	272,4
9.	Сурхондарё вилояти	5 538	107,1	3 688	63,5	1 817	127,5
10.	Сирдарё вилояти	2 523	36,3	3 444	36,9	1 288	72,0
11.	Тошкент вилояти	4 225	111,3	6 481	47,1	3 597	378,5
12.	Фарғона вилояти	5 219	84,6	8 896	62,4	2 646	250,4
13.	Хоразм вилояти	1 919	68,1	5 461	57,0	3 850	72,0
14.	Тошкент шаҳри	6 381	248,0	10 831	317,8	7 590	781,6
15.	Йирик солиқ тўловчи	464	4 355,3	1 018	3 565,1	423	1 776,2
ЖАМИ		45 328	5 637,5	84 171	4 566,0	38 963	4 674,3

2-жадвал маълумотларидан кўриш мумкинки, 2020-2022 йилларда худудлар бўйича ўтказилган текширувлар сони ва ундирилган суммалар тўғрисида маълумотлар келтирилган. Хусусан, 2020 йилда текширувлар сони 45328 та ва ундирилган сумма 5 637,5 млрд.сўм, 2021 йилда текширувлар сони 84 171 та ва ундирилган сумма 4 566,0 млрд.сўм, 2022 йилда эса 38 963 та текширув ўтказилиб, 4 674,3 млрд.сўм ундирилган. 2021 йилда камерал солиқ текширувлари сони 2020 йилга нисбатан деярли бир баробар ортган бўлса, 2022 йилда 2021 йилга нисбатан камайганлигини кўриш мумкин.

2023 йилда 217,6 мингта солиқ тўловчига нисбатан камерал солиқ текширувлари ва текширувдан олдинги таҳлиллар ўтказилиб, 14,3 трлн.сум қўшимча солиқлар ҳисобланган. Камерал солиқтекширувлари фаолият кўрсатаётган 501670 та солиқ

²²⁹ Солиқ қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан шакллантирилган.

тўловчилардан 50766 тасида, яъни 10,1% да ўтказилган холос. Камерал солиқ текширувини тўғри ташкил этиш натижасида бюджет қўшимча солиқлар тушуши таъминланади..

Хулоса ва таклифлар.

Рақамлаштиришнинг ривожланиши шароитида солиқ назорати тизимини ўзгартириш заруратга айланди, чунки рақамлаштириш катта маълумотлар ва рақамли технологиялардан фойдаланишни ўз ичига олади. Солиқ назоратини ривожлантиришнинг асосий муаммоларидан бири бу "катта маълумотлар" (Big Date) деб аталадиган технологияларни камерал солиқ текшируви жараёнига жорий этишга эришишдир.

Камерал солиқ текширувини тўғри ташкил этилиши бюджетга катта миқдордаги қўшимча солиқлар тушушини таъминлайди.

Адабиётлар / Литература / Reference:

Кодекс (2023) Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодекси.

Курбанов З.Н., Муминов Р. (2015) <http://biznes-daily.uz/ru/birjaexpert/43445-soliq-nazoratining-samaradorligini-oshirish-masalalari>.

Майбуров, И. А. (2021), Гончаренко, Л. И., Илышева, Н. Н. & Попов, Е. В., 8-е издание переработанное и дополненное ed. Москва: ООО "Издательство "Юнити-Дана". 495 p. (Золотой фонд российских учебников)

Назаров С.А. (2023) Ўзбекистонда солиқ текширувларини такомиллаштириш. Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Т.

НИЗОМ (2021) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 7 январдаги "Солиқ хавфини бошқариш, солиқ хавфи мавжуд солиқ тўловчиларни (солиқ агентларини) аниқлаш ва солиқ текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш тўғрисида"ги 1-сонли қарорининг 2-иловаси "Солиқ текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш тартиби тўғрисида НИЗОМ".2021.

Овчаров Е.В. (2016) Ответственность налогоплательщиков по результатам налоговых проверок : учеб. пособие / Е.В. Овчаров. – Москва : 85 Бухгалтерский учет, (с. 79) 290 с.

Попонова Н.А. (2014) Учебное пособие / Н.А. Попонова, Г.Г. Нестеров, А.В. Терзиди. – Москва.: Изд-во Эксмо. С. 251(624 с.)